

УДК 342.9

С. Ю. Любімова

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Уточнено поняття адміністративно-правового статусу приватних підприємств, визначено та охарактеризовано його структурні елементи.

На сучасному етапі для забезпечення розвитку України як правової, соціальної держави необхідне реформування всієї системи державного управління, в тому числі й проведення адміністративної реформи. Як свідчить практика, на жаль, на даному етапі економічного розвитку нашої держави є неможливим функціонування у чистому вигляді ані самостійного ринкового механізму, ані суцільно одержавленої економічної системи. Ці складові розвитку повинні постійно співіснувати. Враховуючи це, сучасні принципи й умови адміністративної діяльності та її правового регулювання потребують наукового переосмислення. Особливо це стосується адміністративно-правового статусу підприємств як суб'єктів господарювання. Становлення та розвиток ринкових відносин, створення стабільної інфраструктури ринку, поява нових організаційно-правових форм господарювання, включення економіки України

у світовий комерційний обіг вимагають переосмислення теоретичних основ діяльності підприємств як суб'єктів господарювання.

Метою цієї статті є з'ясування поняття адміністративно-правового статусу приватних підприємств, визначення його структурних елементів та їх характеристика. Для досягнення зазначеної мети необхідно проаналізувати чинне законодавство, яке регламентує діяльність приватних підприємств, і думки вчених з приводу зазначеної тематики.

Слід відзначити, що проблемам адміністративно-правового статусу присвячені праці таких вчених, як А. М. Авторгов, В. В. Галушко, О. В. Дідич, Я. В. Журавель, А. В. Крупнова, А. М. Подоляка, С. В. Шестаков та ін. Поряд із цим, зазначені автори недостатньо уваги приділяли аналізу статусу приватних підприємств, а досліджували суміжні чи більш широкі суспільні відносини. Таким чином, особливості адміністративно-правового статусу приватних підприємств є такою, що потребує подальшого дослідження. При цьому, саме на основі аналізу методологічних засад адміністративного права та діючих адміністративно-правових джерел можна сформулювати поняття та розкрити зміст адміністративно-правового статусу приватних підприємств.

Адміністративно-правовий статус підприємств за сучасних умов соціального розвитку і в оновленій українській правовій системі виступає інститутом адміністративного права, який визначає особливості діяльності підприємств, а також напрямки максимально ефективного державного управління щодо них. Однак, перетворення та удосконалення законодавства у сфері регулювання адміністративно-правового статусу йде недостатньо швидко і тому не відповідає сьогодишнім реаліям. З розвитком інституту приватної власності в нашій країні змінилося коло повноважень державних органів щодо підприємств. Проте, слід зазначити, що і саме поняття підприємств тлумачиться сучасним законодавством неоднозначно. У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого переосмислення існуючих теоретичних поглядів щодо правової природи підприємства і його адміністративно-правового статусу, з урахуванням нових умов та змін у законодавстві.

Адміністративно-правовий статус є важливим інститутом адміністративного права, який дозволяє комплексно поглянути на юридичну природу юридичних і фізичних осіб. У найбільш загальному розумінні під статусом (від латин. status – положення, становище) розуміється правове становище (сукупність прав і обов'язків) фізичної чи юридичної особи [1, с. 63]. Поряд із цим, оскільки дефініція адміністративно-правового статусу не є однозначною, то в юридичній літературі спостерігається значна кількість визначень її поняття та змісту залежно від обраного аспекту розгляду.

Перед розкриттям змісту адміністративно-правового статусу приватних підприємств пропонуємо розглянути, як у юридичній літературі вчені-адміністративісти розкривають поняття адмініст-

ративно-правового статусу щодо інших суб'єктів адміністративно-правових відносин. Так, зокрема, А. М. Авторгов до адміністративно-правового статусу державного виконавця включає такі елементи: правосуб'єктність, обов'язки та права, компетенцію, юридичну відповідальність [2, с. 11]. О. В. Дідич адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами розкриває як сукупність їх правосуб'єктності, юридичних прав, обов'язків і законних інтересів, а також гарантії їх реалізації у галузі адміністративних правовідносин [3, с. 11]. Я. В. Журавель до статусу посадової особи податкової міліції відносить завдання, функції, права і обов'язки, а також специфіку діяльності органу (підрозділу), у якому посадова особа проходить службу [4, с. 16]. А. М. Подолька адміністративно-правовий статус посади керівника органу виконавчої влади розкриває як поняття, зміст якого завжди виражається в сукупності нормативно визначених прав і обов'язків, характеризується специфічним обов'язком нести відповідальність у зв'язку з виконанням своїх повноважень і становищем посади керівника в системі управління [5, с. 10].

Таким чином, звідси можна зробити висновок, що попри різноманітність поглядів вчених-адміністративістів щодо юридичної природи статусу різних суб'єктів, простежуються спільні ознаки. Зокрема, це, по-перше, сукупність прав і обов'язків фізичних або юридичних осіб; по-друге, їх правосуб'єктність; по-третє, вони мають бути закріплені адміністративно правовими нормами; по-четверте, для потреб того чи іншого напрямку адміністративно-правового дослідження використовуються інші спеціальні складові статусу: юридична відповідальність, завдання та функції, гарантії, межі в системі суспільного розподілу праці тощо.

На нашу думку, для приватних підприємств обов'язковими ознаками їх адміністративно-правового статусу є: сукупність прав та обов'язків юридичної особи; її правосуб'єктність. При цьому такі ознаки, як юридична відповідальність, завдання та функції, гарантії будуть мати факультативний характер. Отже, адміністративно-правовий статус приватних підприємств полягає у сукупності обов'язків і прав у поєднанні з їх правосуб'єктністю, що встановлюються адміністративно-правовими нормами. При цьому слід зазначити, що під суб'єктами адміністрування слід розуміти органи управління підприємством.

Оскільки до адміністративної правосуб'єктності належать суб'єктивні права, то доречно виділити їх ознаки. Отже, ознаками наявності в учасників адміністративних правовідносин суб'єктивних прав є: 1) можливість певної поведінки суб'єкта з метою задоволення інтересів підприємства; 2) наявність адміністративної правосуб'єктності; 3) можливість реалізації поведінки в адміністративних правовідносинах; 4) обмеженість поведінки керівництва та учасників рамками адміністративно-правових норм, вихід за які є порушенням правових приписів.

Суб'єктивні права – це надана і гарантована державою шляхом закріплення у правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки представника з метою задоволення інтересів підприємства.

Протилежністю суб'єктивних прав є суб'єктивні (точніше, юридичні) обов'язки. Ці категорії нерозривно пов'язані й не можуть існувати одна без іншої, оскільки право однієї особи, як правило, не може бути реалізоване поза виконанням обов'язку іншою особою [6, с. 356].

Як суб'єктивні права, так і обов'язки, закріплені правовою нормою, набувають юридичного характеру, а тому їх точніше називати «суб'єктивні юридичні права і обов'язки». Але зважаючи на тавтологію у сполученні «юридичні (тобто правові) права», загальнопоширеним стало визначення «суб'єктивні права і обов'язки». Хоча для характеристики суб'єктивних обов'язків нерідко використовують дефініцію «юридичні обов'язки».

Що стосується адміністративно-правового регулювання суб'єктивних прав і обов'язків, то необхідно зазначити, що вони мають як спільні, так і відмінні ознаки. Об'єднує їх спільна адміністративно-правова природа, існування в адміністративних правовідносинах, наявність меж у поведінці, належність особам, які мають адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність, наявність державних гарантій. Відмінності полягають у тому, що права реалізуються в інтересах їх власника, а обов'язки – в інтересах інших осіб.

Важливим моментом визначення структури та основних елементів адміністративно-правового статусу є насамперед співставлення думок різних вчених щодо їх сутності.

Так, С. В. Ківалов, висвітлюючи адміністративно-правовий статус, зазначає функції, завдання, компетенцію, однак підходи до визначення сутності категорії правового статусу органів управління підприємством не наводять [7, с. 158]. Виявом неоднозначності підходів до визначення структурних елементів адміністративно-правового статусу є висновки Ю. П. Битяка про те, що органи управління підприємством наділені необхідною оперативною самостійністю, що виявляється в їх компетенції [8, с. 287]. Інші дослідники основними елементами правового статусу вважають відповідальність та адміністративну правосуб'єктність (компетенцію), яка складається з адміністративної правоздатності та дієздатності [9, с. 119].

Розгляд наведених тенденцій і підходів, які містяться у теоретичних джерелах, дозволяють зробити висновок, що головною складовою адміністративно-правового статусу є компетенція, що доповнюється відповідальністю, завданнями, функціями, організацією (структурою) та порядком діяльності приватних підприємств.

Суперечливість наукових поглядів на структуру адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади в основному зумовлюється визначенням основного структурного елемента – компетенції,

хоч на сьогоднішній день єдиний підхід до його визначення відсутній.

Необхідно зазначити, що багато дослідників притримуються думки, що компетенція – це сукупність юридично встановлених повноважень (прав і обов'язків) певного суб'єкта. Основу компетенції складають владні права – права на активні дії, які є юридично значущими для здійснення нормативно визначених функцій.

Із проголошенням незалежності України Верховна Рада прийняла низку життєво необхідних нормативних актів, які визначали загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності громадянами та юридичними особами на всій території України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про підприємництво», підприємництво визначалося, як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [10]. Основною метою прийняття такого роду актів було врегулювання загальних принципів, організаційно-правових форм, умов здійснення підприємницької діяльності в Україні, а також врегулювання взаємовідносин підприємця і держави.

Як і фізичні особи, юридичні особи наділені правосуб'єктністю (здатністю мати права і нести юридичні обов'язки), проте існують відмінності загальної правосуб'єктності з адміністративною. В органах державної влади, органах місцевого самоврядування адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб виявляється у нормативно закріпленій за ними компетенції, тобто у сукупності їх юридично-владних повноважень (прав і обов'язків), що надаються їм для виконання відповідних завдань і функцій [11, с. 192]. Як зазначає О. О. Кармаза, аналогічний зміст стосується також інших юридичних осіб – підприємств, установ, організацій, хоча щодо них термін «компетенція», зазвичай поширюється тільки на органи управління (адміністрації) цих юридичних осіб. Що ж до самих юридичних осіб, то використовується термін не «компетенція», а «адміністративно-правовий статус» [20, с. 133].

Адміністративна правоздатність – це здатність суб'єкта мати права і обов'язки, передбачені нормами адміністративного права. Адміністративна правоздатність юридичної особи виникає з моменту державної реєстрації, а припиняється – з моменту ліквідації [11, с. 340].

Адміністративна правосуб'єктність підприємства закріплюється нормами адміністративного права, які можна розподілити на дві групи. До першої групи можна віднести норми, що визначають місце підприємства у системі управлінського механізму, його виробничо-господарську, організаційну структуру та форми адміністративного підпорядкування, також структуру функцій

внутрішнього управління підприємством та їх взаємозв'язок. Основу правових норм цієї групи складають норми, що встановлюють адміністративно-правовий режим майна, яке надано підприємству для виробничого використання; виготовлюваної продукції; розподіл функцій та правомочностей посадових осіб щодо безпосереднього управління майновими об'єктами підприємства. До цього відносяться такі норми, що закріплюють режим адміністративно-правової охорони підприємства та об'єктів, що їм належать. За допомогою норм цієї групи визначаються, якщо можна так сказати, статистичні елементи адміністративно-правового статусу підприємства.

Інша група складається з норм, що визначають динамічний, функціональний елемент цього статусу підприємства, що регулюють різні сторони діяльності та відносин. Саме цими нормами закріплюються права та обов'язки підприємств, форми та порядок їх використання, організації виробництва, капітального будівництва та ін. [12, с. 93].

Що стосується адміністративної дієздатності, то її можна визначити як здатність суб'єкта самостійно, своїми діями (безпосередньо або через представника) реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки у сфері адміністративно-правового регулювання [13, с. 89].

Складовою адміністративної право-дієздатності є адміністративна деліктоздатність, тобто здатність суб'єкта нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну (як правило, адміністративну) відповідальність [14, с. 9].

Чинне законодавство України не визначає наявності адміністративної відповідальності юридичних осіб. Хоча, як доречно зазначає В. Б. Авер'янов, опосередковано така можливість допускається. Так, наприклад, у ст. 25 Закону України «Про насіння» від 15.12.1993 наголошується, що юридичні й фізичні особи, винні у порушенні законодавства з питань насінництва, притягуються до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно із законодавством України [15]. Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що формально хоч і не закріплено щодо юридичних осіб існування адміністративної відповідальності, але законодавством передбачено для них заходи відповідальності, які за своєю правовою природою є адміністративними. Звідси можна зробити висновок, що адміністративна деліктоздатність полягає у здатності юридичних осіб нести відповідальність адміністративно-характеру.

Таким чином, адміністративно-правовий статус підприємства – це комплекс прав і обов'язків, які підприємство чи установа набуває і реалізує у процесі здійснення таких дій: а) створення підприємства; б) реєстрація підприємства; в) управління підприємством; г) визначення кола питань і повноважень державних органів щодо підприємства.

Окремо необхідно звернути увагу на особливу зміну у правовому регулюванні підприємств (саме приватних), яку обумовило прийняття ГК України та яка суттєво вплинула на регулювання господарських відносин: з прийняттям цього Кодексу одні інститути підприємницької діяльності відійшли у небуття, інші з'явилися вперше, основна ж частина зазнала значних змін. Такі особливості торкнулися, перш за все, зміни самої можливості заснування приватних підприємств. ГК України, поділяючи підприємства на види та визначаючи їх організаційні форми, передбачив приватні підприємства як унітарні – засновані на приватній власності одного засновника підприємства, так і корпоративні – засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Таким чином, якщо раніше приватне підприємство могла заснувати тільки одна фізична особа (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про власність») [16], то сьогодні приватним визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи (ст. 113 ГК України). Іншими словами, засновниками приватних підприємств тепер можуть бути як одна, так і декілька фізичних осіб, а також юридична особа [17, с. 489].

Що стосується можливості заснування приватних підприємств кількома юридичними особами, то це питання вважаємо дискусійним. На нашу думку, немає ніякої різниці між особливостями адміністративно-правового статусу підприємства, заснованого приватними власниками – фізичними особами чи приватними власниками – юридичними особами. Незважаючи на те, що ст. 113 ГК України називає приватним лише підприємство, яке діє на основі приватної власності юридичної особи, згідно з ч. 5 ст. 63 ГК до корпоративних, крім господарських товариств та кооперативних підприємств, законодавець відносить підприємства, засновані на приватній власності двох або більше осіб [18].

Специфіка правосуб'єктності приватних підприємств полягає в тому, що в адміністративно-правових відносинах підприємство бере участь, як правило, в особі свого керівника або інших суб'єктів управління цього підприємства.

Відповідно до чинного законодавства України, суб'єктами управління підприємством можуть виступати: 1) власник майна підприємства: приватна особа; загальні збори трудового колективу як колективу власників, 2) уповноважені власником органи; 3) адміністрація (орган управління), очолювана керівником підприємства; 4) органи, що реалізують повноваження трудового колективу [19, с. 115]. Окрім вказаних органів, суб'єктом управління підприємством можуть бути органи, яким право управління підприємством надано власником чи уповноваженим ним органом у порядку делегування. Обов'язковою умовою є та обставина, щоб існування

такого органу управління було прямо зазначене у статуті підприємства щодо того, що він представлятиме одночасно інтереси як власника, так і трудового колективу.

Предметом діяльності приватного підприємства залежно від роду зайнятості можуть бути найрізноманітніші сфери, зокрема: надання платних послуг юридичним і фізичним особам з питань обігу цінних паперів; консультування з питань обігу цінних паперів та обліку прав власності на них; консультування з питань виготовлення сертифікатів цінних паперів та організації випусків цінних паперів; облік нарахованих та виплечених доходів за іменними цінними паперами; організація забезпечення виплати доходів за реєстрованим особам; розробка, впровадження і обслуговування технологій та комп'ютерних програм з обліку прав власності на цінні папери; спільна діяльність із організаціями, установами, підприємствами та приватними підприємцями; інформаційна підтримка покупців і продавців цінних паперів; розробка та складання бізнес-планів; організація та проведення аукціонів, виставок, ярмарок, конференцій, семінарів; організація і здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за національну та іноземну валюту у передбачених законом випадках тощо [20, с. 130]. Відзначимо, що перемет діяльності підприємства також впливає на обсяг його адміністративно-правового статусу.

З цього переліку видно, що приватне підприємство може займатися найрізноманітнішими видами діяльності. До початку зайняття видами діяльності, які підлягають ліцензуванню, підприємство зобов'язане одержати спеціальний дозвіл (ліцензію) у порядку, встановленому законодавством України.

Таким чином, на основі викладеного констатуємо, що адміністративно-правовий статус як категорія є необхідною умовою функціонування приватних підприємств у взаємовідносинах з державними органами. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що адміністративно-правовий статус суб'єктів господарювання як об'єктів публічного управління полягає в адміністративно-правових засадах їх створення й ліквідації та деяких публічних правах і юридичних обов'язках у процесі господарської діяльності, зокрема щодо питань ліцензування, патентування, сплати податків та інших обов'язкових соціальних платежів, дотримання вимог трудового, екологічного і природоохоронного та іншого законодавства.

Список літератури: 1. Тотьев К. Ю. Предприятие и его организационно-правовая форма / К. Ю. Тотьев // Государство и право. – 1994. – № 10. – С. 60–67. 2. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80000 сл.] / [Абашидзе И. В., Азимов, П. А., Александров А. П. и др.] ; гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 1632 с. 3. Дідич О. В. Адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Дідич Олександр Володимирович. – О., 2004. – 19 с. 4. Журавель Я. В.

Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Журавель Ярослав Володимирович. – К., 2008. – 18 с. **5.** Подоляка А. М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Подоляка Анатолій Миколайович. – Х., 2004. – 19 с. **6.** Адміністративне право : підручник / [Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богущкий та ін.] ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с. **7.** Ківалов С. В. Адміністративне право України / С. В. Ківалов. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – 304 с. **8.** Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с. **9.** Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 348 с. **10.** Про підприємництво : закон України від 7 лют. 1991 р. № 698-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №14. – Ст. 168. **11.** Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юрид. думка, 2004. – 584 с. **12.** Столбовий В. М. Адміністративне право України : посіб. для підгот. до іспитів / В. М. Столбовий. – К. : О. С. Ліпсан, 2010. – 160 с. **13.** Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с. **14.** Козіна А. А. Забезпечення податковою міліцією законності у сфері оподаткування: організаційно-правові аспекти повноважень та статусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Козіна Анатолій Андрійович. – Х., 2005. – 226 с. **15.** Про насіння : закон України від 15 груд. 1993 р. № 3690-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 5. **16.** Про власність : закон України від 7 лют. 1991 р. № 697-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20. – Ст. 249. **17.** Кисіль З. Р. Адміністративне право : навч. посіб. / З. Р. Кисіль, Р. В. Кисіль. – 3-тє вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 696 с. **18.** Господарський Кодекс України : від 16 січ. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 696 **19.** Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія / І. М. Кравець. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 240 с. **20.** Кармаза О. О. Все про приватні підприємства: реєстрація, оподаткування, ліцензування та патентування / О. О. Кармаза ; Центр правових дослідж. – К. : Видавець Фурса С. Я., 2007. – 180 с.

Надійшла до редколегії 02.07.2012

Уточнено поняття адміністративно-правового статусу частных предприятий, определены и охарактеризованы его структурные элементы.

The concept of administrative and legal status of private enterprises is specified, its structural elements are certain and described.